

1

De ce este nevoie de hermeneutică?

MOISÉS SILVA

Termenul *hermeneutică* a cunoscut o popularitate din ce în ce mai mare în ultimele decenii. Ca urmare, a ajuns să fie întrebuițat în toate felurile cu putință. Dat fiind faptul că atât de mulți scriitori îl folosesc, el pare să fi devenit o țintă mișcătoare, provocându-le crize de anxietate acelorora dintre cititori care au încercat, în zadar, să-l prindă din zbor, în dorința de a afla ce înseamnă.

Înțelesul tradițional este relativ simplu: hermeneutica este disciplina care se ocupă de principiile interpretării. Unii autori preferă să o numească *știința* interpretării; altora le place să vorbească despre *arta* interpretării (cu sugestia implicită: „Fie ai talent, fie nu!“). Dincolo de aceste diferențe de perspectivă, preocuparea fundamentală a hermeneuticii este cât se poate de limpede. Ar mai trebui însă adăugat că, atunci când autorii folosesc acest cuvânt, ei se referă, cel mai adesea, la interpretarea *biblică*. Chiar și atunci când se discută alt text, este foarte probabil ca Biblia să fie un punct de referință îndepărtat.

Această ultimă observație ridică o întrebare interesantă: de ce este, în definitiv, nevoie de o asemenea disciplină? Nu a trebuit niciodată să urmărim cursuri speciale despre „cum să interpretăm ziarul“. Nici un liceu nu oferă cursuri despre „hermeneutica conversației“. Și nici chiar în cazul cursurilor despre Shakespeare sau Homer, care, cu siguranță, au de-a face cu interpretarea literară, nu este nevoie, în prealabil, de vreun curs

de hermeneutică. De ce ni se spune atunci, din senin, în cursul pregătirii noastre academice, că trebuie să stăpânim o știință cu rezonanță exotică, dacă dorim să înțelegem Biblia?

Un posibil răspuns pe care îl putem primi este următorul: Biblia este o carte divină și de aceea avem nevoie de o pregătire specială pentru a o înțelege. Dar această soluție pur și simplu nu stă în picioare. După cum spunea un specialist romano-catolic: „Dacă este cineva în stare să vorbească într-o manieră absolut lipsită de ambiguitate și să se facă înțeles cu o eficacitate irezistibilă, acela este Dumnezeu; prin urmare, dacă există vreun cuvânt care nu are nevoie de hermeneutică, acela este cuvântul divin.”¹ Din acest motiv, protestanții au subliniat întotdeauna doctrina *perspicuității* sau a clarității Scripturii. Biblia însăși ne spune că cerința esențială pentru înțelegerea lucrurilor lui Dumnezeu este călăuzirea Duhului lui Dumnezeu (1 Cor. 2:11) și că creștinul, primind ungera Duhului, nu are nevoie de un învățător (1 Ioan 2:27).

Reiese, de fapt, că avem nevoie de hermeneutică nu pentru că Biblia este o carte divină, ci pentru că, pe lângă faptul că este divină, ea este și o carte *omenească*. Oricât de ciudat ar suna, o astfel de abordare a problemei ne poate pune pe calea cea bună. Limbajul omenesc, prin însăși natura lui, este în mare măsură echivoc, adică poate fi înțeles în mai multe feluri. Dacă nu ar fi așa, nu ne-am îndoi niciodată că am înțeles ceea ce au spus alții: dacă un enunț ar putea însemna doar un singur lucru, nu am mai fi martori la dispute în care se spune că persoana cutare a spus una sau alta. În practică, desigur, numărul cuvintelor sau al propozițiilor care creează neînțelegeri este foarte mic, în raport cu numărul celor rostite de un individ într-o zi oarecare. Ceea ce trebuie să înțelegem însă este următorul aspect: există întotdeauna *potențialul* ca o interpretare să fie greșită.

Cu alte cuvinte, avem nevoie de hermeneutică și pentru alte texte decât cele biblice. Într-adevăr, avem nevoie de principii de interpretare pentru a înțelege conversații banale și chiar evenimente non-lingvistice — în fond, a nu înțelege gestul cuiva care îți face cu ochiul ar putea fi un dezastru în anumite circumstanțe. Iar aceasta ne aduce la întrebarea inițială. De ce nu ni s-a cerut să facem lecții de hermeneutică în clasa a doua? De ce, în ciuda acestei lacune din educația noastră, putem să înțelegem aproape întotdeauna ceea ce ne spune vecinul?

¹ Luis Alonso-Schökel, *Hermenéutica de la Palabra*, Crisandad, Madrid, 1986, 1:83.

Răspunsul este că *am învățat* principii de hermeneutică în tot cursul vieții noastre, încă din ziua când ne-am născut. S-ar putea ca cele mai importante lucruri pe care le învățăm să fie cele pe care ni le însușim în mod inconștient. Pe scurt, acum, când începi un curs de hermeneutică, poți să fii sigur că știi deja destul de bine principiile elementare de interpretare. De fiecare dată când citești un ziar, auzi o întâmplare sau analizezi un eveniment, dovedești că ești un maestru al artei hermeneutice!

Poate că această afirmație este periculoasă. Ai putea fi tentat să închizi imediat această carte „inutilă” și să o înapoiezi vânzătorului, sperînd să primești banii înapoi. Dar trebuie să afirmăm acest lucru și să-l întărim. Pe lângă faptul că ne bucurăm de o relație corectă cu Dumnezeu, principiul fundamental al interpretării biblice constă în punerea în practică a ceea ce facem zilnic în mod inconștient. Hermeneutica nu înseamnă, în primul rînd, însușirea unor tehnici dificile. Pregătirea de specialitate are locul ei, dar, de fapt, este secundară. Ceea ce contează, am putea spune, este deprinderea de „a transpune” rutina noastră interpretativă obișnuită citirii Bibliei. Și tocmai în acest punct se ivesc și problemele noastre.

În orice caz, nu trebuie să credem că ceea ce facem în fiecare zi este chiar atît de simplu. Înainte de a citi un ziar, a trebuit să învățăm limba în care este scris. Credeți că este un lucru ușor? Întrebați pe oricine a încercat să învețe o limbă străină după ce a trecut de adolescență. Evident, ați parcurs cu un succes remarcabil acest proces dificil și complicat în primii cîțiva ani de viață. La vîrsta de patru sau cinci ani, atît dumneavoastră, cît și alți oameni fără afecțiuni de natură să-i împiedice în învățarea limbii, v-ați însușit deja sute de reguli fonologice și gramaticale. E drept, la acea vîrstă, vocabularul este încă limitat, dar învățarea vocabularului este cea mai ușoară etapă în învățarea unei limbi.

În plus, mintea dumneavoastră a continuat să primească, zi de zi, fără încetare, nenumărate impresii. Acestea sînt date istorice — mai întii cele din experiența personală, cărora li se adaugă cele din experiențele altora, incluzînd informații despre trecut — cu toate asocierile lor, psihologice, sociale sau de altă natură. Într-un mod cu nimic mai puțin uimitor decît însușirea limbii, creierul a organizat cu atenție aceste milioane de impresii, păstrîndu-le pe unele la suprafață, pe altele la un nivel subconștient, iar pe altele la un nivel care reprezintă echivalentul coșului de gunoi.

Toate acestea constituie o componentă esențială a interpretării eficiente. Să mergem mai departe cu ilustrația noastră fictivă: de fiecare dată când primește o impresie, mintea verifică dacă este vorba de un element care a

fost deja clasat; dacă nu, ea leagă această impresie nouă de altele anterioare, pentru ca să poată fi înțeleasă. Ca să folosim o altă analogie comună, creierul este asemenea unei grile care filtrează toate informațiile noi pe care le primește. Dacă un anumit fapt, pe care nu-l remarcase anterior, nu se potrivește grilei, creierul are două opțiuni imediate: să forțeze acel fapt pentru a se potrivi grilei, distorsionând astfel dovezile, sau să-l respingă în întregime. Această ultimă modalitate este echivalentul inconștient al declarației: „M-am hotărât deja, nu mă mai bate la cap cu alte dovezi.“ Există însă și o a treia opțiune: de a ne recunoaște ignoranța și de a lăsa acel fapt deoparte, pînă cînd grila noastră va putea să-l filtreze.

Vedem deci că activitatea noastră zilnică de interpretare nu este chiar atît de simplă pe cît am crezut. Ea presupune un proces destul de complex (deși, de cele mai multe ori, inconștient) care se concentrează asupra *limbii* și a *istoriei*, în accepțiunea largă a termenilor. Evident, înțelegerea noastră este limitată de măsura în care limba sau faptele pe care le interpretăm ne sînt necunoscute. Dacă un avocat folosește un limbaj tehnic atunci cînd încearcă să închege o conversație cu un străin în metrou, nu ne putem aștepta să se înțeleagă prea bine. În mod similar, o persoană care de mult nu mai este la curent cu ultimele evoluții ale guvernului nu va reuși să înțeleagă prea multe din editorialul unui ziar sau dintr-o caricatură politică.

Problema devine și mai gravă, dacă există diferențe lingvistice și culturale semnificative între vorbitor (sau scriitor) și ascultător (sau cititor). Să presupunem că avem cunoștințe elementare despre opera lui Shakespeare și ne decidem să abordăm *Othello*. Din cînd în cînd, ajungem la pasaje care conțin cuvinte pe care nu le-am mai întîlnit sau care par să aibă înțelesuri neobișnuite. De pildă:

S-o oblicesc șoimană,
 Chiar sufletu-mi de-al ei legat de-ar fi,
 De-olac spre volnicie-o voi goni,
 Și pradă sortii... (3.3.260-63)

Chiar și după ce aflăm că în limbaj vechi *a oblici* = „a afla, a descoperi“, *de olac* = „repede, degrabă“ și *volnicie* = „libertate“, s-ar putea să ne fie greu să ne dăm seama ce înțelege Othello prin aceasta, și anume, că dacă soția lui se va dovedi necredincioasă, o va izgoni de îndată.

Să vedem o altă problemă, și mai dificilă. În partea de început a piesei, dogele Veneției și alți senatori discută vești recente privitoare la flota turcă,

dar există o discrepanță considerabilă în privința numărului de galere implicate. Apoi dogele spune:

Nu m-aș încrede-atîta în greșală,
Iznoava ce aflat-am nu mă-nșală
Teamă îmi e. (1.3.10-12)

Ceea ce s-ar putea să ne contrarieze în privința unui astfel de pasaj este că aproape toate cuvintele ne sînt cunoscute, căci înțelesul cuvintelor se apropie de uzul modern, dar sensul global ne scapă. Dacă nu sîntem familiarizați cu literatura shakespeariană, s-ar putea să dureze un timp, pînă cînd vom interpreta corect această declarație. În limbaj modern, aceasta s-ar traduce: „Faptul că există o discrepanță în relatări nu-mi conferă nici un sentiment de siguranță; mi-e teamă că trebuie să dau credit veștii principale pe care am aflat-o.“

Cea mai insidioasă problemă apare însă atunci cînd un cuvînt sau o expresie ne sînt familiare, iar înțelesul pe care li-l atribuim are sens în context și totuși lipsa de cunoștințe de istorie a limbii ne induce în eroare. Atunci cînd Iago îi aduce la cunoștință lui Othello ceea ce a spus Cassio în somn, Othello exclamă: „Îngrozitor! Cumplit!“ Iago îi amintește lui Othello că a fost doar un vis, la care celălalt răspunde: „Făptuirea e fără doar și poate“ (3.3.429). În zilele noastre, expresia „fără doar și poate“ înseamnă „neapărat, inevitabil“ și este posibil să atribuim un oarecare sens pasajului, dacă luăm în considerare acest sens. În perioada elisabetană însă, expresia din limba engleză era folosită cu referire la ceva care a avut loc înainte, în mod cert. Othello crede că ceea ce a spus Cassio în somn reflectă ceva ce avusese într-adevăr loc.

Acestea sînt genul de dificultăți pe care le întîmpinăm atunci cînd citim o lucrare scrisă în limba pe care o vorbim și elaborată în cadrul cultural occidental din care facem parte. Cînd abordăm Biblia însă, avem de-a face cu o carte care nu a fost scrisă nici în limba vorbită de noi, nici într-o limbă modernă, apropiată de a noastră. În plus, sîntem puși în fața unui text care este extrem de departe de noi, atît ca spațiu, cît și ca timp. Ar fi de mirare dacă Biblia nu ar prezenta enigme din cînd în cînd. Vedem deci că, atît în ce privește limba, cît și istoria, interpretarea Bibliei presupune dificultăți. În consecință, o înțelegere corectă a Bibliei necesită ceea ce numim *exegeza gramatico-istorică*.²